

АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ АЙЗЕКА АЗІМОВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджено зв'язок сфер наукової та художньої літератури, а також появу неологізмів у цих сферах. Розглянуто особливості авторських неологізмів в оповіданнях відомого американського письменника-фантаста Айзека Азімова та проаналізовано їх переклади українською мовою на основі робіт Ірини Бояновської та Олексія Йорданського. У статті наведено найяскравіші приклади власних оказіоналізмів письменника та досліджено переход цих слів із художньої літератури до наукової. Стаття може бути корисною у вивченні курсу перекладу.

Ключові слова: наукова фантастика, неологізми, художній текст, науковий текст.

В статье исследована связь сфер научной и художественной литературы и появление неологизмов в этих сферах. Рассмотрены особенности авторских неологизмов в рассказах известного американского писателя-фантаста Айзека Азимова и проанализированы их переводы на украинский язык на основе работ Ирины Бояновской и Алексея Йорданского. В статье приведены самые яркие примеры собственных окказионализмов писателя и исследован переход этих слов из художественной литературы в научную. Статья может быть полезной в изучении курса перевода.

Ключевые слова: научная фантастика, неологизмы, художественный текст, научный текст.

The article deal with the connection of spheres of belles-lettres and scientific literature, and emergence of neologisms in these spheres. The peculiarities of original neologisms in the stories of famous American science fiction writer, Isaac Asimov, are considered and it's translations into Ukrainian on the basis of works of Iryna Boyanovska and Oleksiy lordansky are analyzed. There are the brightest examples of the original occasionalisms of the writer and the research of transition of these words from the belles-lettres into scientific literature in this article. It can be useful while studying of the course of translation.

Key words: science fiction, neologisms, literary text, scientific text.

Лексика кожної мови постійно поповнюється новими словами. Цей процес відбувається під впливом науково-технічного прогресу, через появу нових соціально-економічних реалій, відкриттів у науці і техніці та досягнень у сфері культури. Слова і словосполучення, створені для позначення нових явищ дійсності, нових предметів і понять, називають неологізмами. На сучасному етапі розвитку мова переживає «неологічний бум». Найбільше нових слів з'являється в науково-технічній сфері у зв'язку з бурхливим прогресом науки і техніки. У художній літературі неологізми найчастіше можна зустріти в науково-фантастичних творах.

Маючи справу з науковою фантастикою, ми маємо справу з авторським винахідництвом, авторським словотворенням, культурно-релігійними та історичними особливостями епохи, у якій живе автор. Пере-кладаючи таку лексику, слід пам'ятати, що автор вживає її з певною метою, і наше завдання – передати цю мету читачеві в тому вигляді, значенні, саме з тією думкою, з якою це робив автор в оригіналі.

Айзек Азімов – відомий американський письменник-фантаст. Його перу належать більше 500 творів, сюжети яких стали основою для популярних фільмів, серіалів. Айзек Азімов належить до числа письменників, які описували ті прилади і поняття, що з'явилися лише через десять, двадцять і навіть п'ятдесят років. Тож перед нами постає важливе завдання – проаналізувати, як неологізми входять у літературу з галузі науки і як вони з'являються в науці, а також дослідити особливості перекладу нових слів на українську мову.

Перекладом оповідань Айзека Азімова займалося чимало авторів. На українську мову його твори перекладали такі перекладачі: Ірина Бояновська [2, с. 366], Людмила Бутенко [2, с. 410], Віталій Радчук [2, с. 439], Андрій Минко [2, с. 460], Анатолій Онишко [2, с. 526], В'ячеслав Вишневий [2, с. 666], Юрій Лісняк [2, с. 737].

Ми виділили два типи вхідження неологізмів у мову:

1) Неологізм спершу, разом із появою поняття чи об'єкта, з'являється в науці, а потім автор

використовує його в художньому творі. У художньому стилі вони вживаються для відтворення колориту певного суспільства, особливостей середовища існування героїв. Наприклад, якщо персонаж твору дуже часто використовує неологізми, пов'язані з комп'ютерною тематикою, то очевидно, що ця людина знайома з новинками техніки, у нас з'являється уявлення про те, у якій сфері живе й працює герой.

2) Неологізм з'являється в літературі як назва предмета або поняття, яке можливо ще не існує (авторське словотворення), а потім цей винахід утілюється в життя. Таке явище зустрічається набагато рідше, ніж у першому випадку.

У творах Айзека Азімова ми зустрічаемо велику кількість наукових термінів. Серед них є багато понять, які стосуються космічних апаратів і подорожей (наприклад: *ecliptic* – екліптика [1, с. 16], *porthole* – ілюмінатор [1, с. 17], *faucet* – вентиль [1, с. 19], *clutch* – лещата [1, с. 22], *heat ray* – тепловий промінь [1, с. 34], *gear* – шестерня [1, с. 40], *helm* – штурвал [1, с. 43], *air void* – вакуум [1, с. 45], *space ship* – космічний корабель [1, с. 134]). Ці терміни ми відносимо до первого типу неологізмів, адже на час написання оповідань цими термінами й поняттями активно користувалися в науці, або, наприклад, у космічній галузі.

Варто зауважити, що є певна кількість термінів, які письменник-фантаст вигадав сам. Значення цих понять ми можемо зрозуміти з контексту. Його часто називали «батьком сучасного оповідання про роботів», адже саме він вперше вжив термін *«robotics»*, тобто «робототехніка», який означає «наука про роботів». Також Айзек Азімов увів у літературу такі поняття як *positronic* (позитронний), *psychohistory* (психоісторія, наука про поведінку великих груп людей), *transmutator* (трансмутатор – прилад, який змінює хімічний склад речовини), *transcriptionist* (фонотипіст – машина, яка записує текст, сприймаючи звуки), *hyperdrive* (гіпердвигун або гіпердрейв – двигун, який прискорюється до швидкості світла), *atomic clock* (атомний годинник – пристрій вимірює часу, у якому постійно здійснюються вимірювання атомів і молекул). Справжній атомний годинник був винайдений через 10 років після написання твору «Мулл», *humanoid* (гуманоїд – людиноподібне створіння). Ці неологізми ми віднесемо до другого типу, адже саме Айзек Азімов уперше вживає їх у літературі, а в науці вони з'являються як запозичення.

Дуже часто через появу великої кількості нових наукових понять у мові постає дуже важома проблема перекладу нових термінів. Аналіз перекладів класика жанру наукової фантастики Айзека Азімова показав, що при перекладі неологізмів перекладачі в основному використовують прийоми транслітерації, транскрипції та гібридизації (спосіб словотворення, коли нове слово виникає внаслідок злиття повної основи одного твірного слова зі скороченою формою другого або ж злиття двох скорочених основ вихідних слів). Перекладачі намагалися якомога точніше передати специфіку оригіналу. Про те, що ця

специфіка чітко проявляється на мовному рівні, стверджує теорія сучасної наукової фантастики. Вона розглядає наукову фантастику як унікальне явище зі своєю власною мовою. «Власна мова наукової фантастики» – це гармонія науковості та художності, фантастичності тексту та орієнтації його на сучасність, на теперішнього читача. Вона потрібна науковій фантастиці для створення образу фантастичного світу. Тому для науково-фантастичного тексту є характерним авторський словотвір, тобто насичення оказіональною лексикою та оказіональною фразеологією.

Наприклад, у деяких оповіданнях Айзека Азімова ми зустрічаемо словотворчі оказіоналізми *upwhen*, *downwhen*, *everywhen*, *outwhen*, *birthwhen*, які не тільки мають «фантастичне» значення, але й дивно виглядають. У даному випадку *when* є словотворчою морфемою. Таким чином в оказіональному слові підкреслюється метафоричний момент, створюється правдоподібний образ руху «вгору, вниз, вшир, вглиб, усіляко» у часі. Далі зустрічаються такі оказіоналізми як *Allwhen Council*, *localwhen dialects*, *his homewhen*, *stay anywhen/everywhen*, що передають «фантастичну» понятійну інформацію та є сюжетно важливими.

Також в оповіданні Айзека Азімова «The Martian way» («Марсіанський шлях») ми стикаємося з кількома досі нам невідомими поняттями. Герої твору поділяються на кілька груп або соціальних прошарків. Але головні з них: *scavenger partners* і *Grounders*. Раніше в англійській мові такі терміни не зустрічалися, тому могли виникнути труднощі з їх перекладом.

Перекладач Ірина Бояновська переклала поняття *scavenger partners* і *Grounders* опираючись на смисл слів: «утильники» і «наземники». Схожим шляхом пішов і Олексій Іорданський: «компаньоны-мусорщики» і «наземники». Адже за сюжетом *scavenger partner* (утильник) – професія людини, а точніше марсіанина, яка подорожує на свою зорельоті в пошуках льодяних брил і велетенських шматків металу, іншими словами – космічного сміття. Тих, хто все ще живе на планеті Земля чи походить із неї, називають *Grounders* (наземники).

У цьому ж оповіданні ми зустрічаемо поняття *Secoterg*. Цей термін перекладають шляхом транслітерації, адже це назва торгової марки. У зв'язку з тим, що на Марсі дефіцит води, мешканцям безводної планети доводиться обмежувати витрати цієї рідини. Так виникла компанія з виробництва мийних машин, які миттєво поглинала жир із брудом. Для того, щоб вимити вісім квадратних футів посуду, необхідна лише одна унція води.

Перекладаючи оповідання Айзека Азімова «The Deep» («Глибини»), перекладачі зіткнулися з нелегким завданням – перекласти групу оказіоналізмів, яка виникає на основі коренів *left-*, *right-*, *mid-*. На основі кореня *left-* виникають наступні іменники, що означають істоту лівої статі: *a left-ling*, *a left-fellow*, *a little-left*, *a young-left*, *a baby-left*, *a left-let*, *a left-dear*, *a left-father*. Аналогічні слова виникають із коренів *right-* та *mid-*.

В оповіданні «The Deep» («Глибини») також трапляється термін *ovarium*, який позначає підземну лабораторію, де з яйцеклітин вирощують нове покоління розумних істот. Віталій Радчук переклав це слово шляхом транслітерації – «оваріум».

Хотілося б звернути увагу на те, що в цьому ж оповіданні зустрічаються цікаві оказіоналізми. Айзек Азімов уводить у текст звичні слова, але надає їм набагато більшого значення. *Intelligent life* – саме так називає він покоління розумних істот, які вийшли на новий рівень спілкування. Вони можуть проникати в думки один одного, навчились телепортуватися і створили механізми, які рухаються зі швидкістю світла. Віталій Радчук у своєму перекладі називає мешканців глибин «розумні істоти». Також зустрічаємо таке поняття як *Race* (у перекладі Віталія Радчука – «Рід»), але воно значить більше, ніж просто «раса», це – нове суспільство, нова цивілізація. Це покоління розумних істот, життя яких розділене на ступені. Найвищий ступень – перший, а на сімдесят дев'ятому ступені вирує життя цієї цивілізації.

Є в цьому світі i Head-Tech – «Головні Техніки» (саме так переклав цю назву Віталій Радчук), представники Роду, які працюють над створенням нових технологій зі збереження енергії та пошуку нових цивілізацій.

Якщо ж розглядати оповідання «The last question» («Останнє питання»), то ми знайдемо дуже багато цікавих словоутворень. Перекладач Андрій Минко намагався перекласти ці оказіоналізми якнайточніше.

В оповіданні Айзека Азімова «The last question» ми бачимо дуже багато термінів, пов’язаних із вищими галактиками, кожна з яких має свій розум: *Zee Prime*, *Dee Sub Wun* [1, с. 186]. Андрій Минко перекладає ці поняття шляхом транскрипції: *Зі Прайм, Ді Саб Уан* [2, с. 621].

Зокрема, у тексті ми зустрічаємо кілька сполучень слів із приставкою «AC» («АК» – в українському перекладі). Поняття АК використовується для позначення комп’ютерів («протягом тисячі років розміри цих комп’ютерів постійно зростали, а потім вони всі відразу самовдосконалилися» [2, с. 618]). Ми зустрічаємо такі сполучення слів: *The Galactic AC*, *AC-contact*, *Planetary AC* (Галактичний АК або АК Всесвіту, АК-контакт, планетний АК). Кожне з них позначає поняття пов’язане з вищезазначенним комп’ютером.

Як підсумок можна зазначити: існує два основні шляхи появи неологізмів у мові: 1. науковий стиль → художній стиль і 2. художній стиль → науковий стиль.

Американський письменник Айзек Азімов є яскравим представником наукової фантастики. У його творах ми зустрічаємо велику кількість неологізмів. Особливість оповідань Айзека Азімова у тому, що він і запозичував нові слова зі сфери науки та активно їх використовував, і став автором власних неологізмів, які згодом перетворилися на загальнозвживані слова.

Через появу великої кількості нових наукових понять у мові постає дуже важома проблема перекладу специфічних термінів. Аналіз перекладів класика жанру наукової фантастики Айзека Азімова показав, що перекладачі намагалися дуже точно відтворити жанрову специфіку оригіналів. Про те, що ця специфіка чітко проявляється на мовному рівні, стверджує теорія сучасної наукової фантастики.

Працюючи над цією темою, ми зробили такі висновки: науково-фантастичні твори є дуже важкими для перекладу. Переклад неологізмів є складним, бо виникає певна неможливість знайти відповідне слово оригіналу, але це не означає, що вона є неперекладною. На жаль, твори Айзека Азімова досліджувало дуже мало науковців, тому питання адекватного перекладу деяких термінів залишається відкритим.

ЛІТЕРАТУРА

1. The best of Isaac Asimov. – New York : Fawcett crest, 1973. – 319 p.
2. Азімов А. Кінець вічності : Вибрані твори / А. Азімов ; [пер. з англ.]. – К. : Дніпро, 1990. – 767 с.